

A SZEMLE ELRENDELÉSE

A szemle lefolytatásának szükségessége, elrendelésének kötelezősége vagy diszpozitivitása egyes bűncselekménytípusok esetén fél évszázada foglalkoztatja a jogtudósokat, kriminalistákat. A szakma kiválóságaitól számos érvet olvashattunk már e tárgykörben pro és kontra. Az érveket áttekintve jogi és kriminalisztikai nézőpont szerint indokolt őket csoportosítani, majd érdemes azokat aktualizálni és kiegészíteni.

Jogi megközelítés

A szemle a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényben a bizonyítás eszközei között foglalt helyet, míg a ma hatályos büntetőeljárás kódexben⁷¹² a bizonyítási eljárások között találjuk. A törvényi szabályozás elemzése előtt érdemes a szemlét alkotmányjogi aspektusból is vizsgálni. Abban az esetben, ha a szemlével érintett személy a saját tulajdonát érintően (tárgy, lakás, vagy saját maga) e bizonyítási eljárás tárgyává lesz, szükségképpen sérülnek egyes alapjogai. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy nem minden esetben érdeke feltétlenül az eljárás lefolytatása, hiszen esetenként nem ugyanaz a bűncselekmény sértette és a szemlével érintett személy. A szemle ekkor különösen korlátozza a szemlével érintett alapjogait, így különösen a magánélet, a magánszféra, a magántulajdon szabadságát, és a személyes adatok védelméhez fűződő jogokat.⁷¹³

A szemle során sérülhet mindenekelőtt az emberi méltósága⁷¹⁴, hiszen ezen eljárás során bizonyos cselekmények túrésére kényszerül (például magántulajdonú tárgyainak szemrevételezése, lefoglalása stb.). Csorbulhat a magánéletéhez, családi életéhez és otthonához, jó hírnevéhez⁷¹⁵ fűződő alapjoga is akkor, amikor bűnügyi helyszínelők jelennek meg a lakásában, hétfégi házában, hiszen egyrészt szomszédai, ismerősei előtt magyarázkodásra kényszerülhet, másrészt a szemle során a hatóság tagjai olyan intim részleteket ismernek meg a szemlével érintett személy életéből, amelyet ő egyébként a külvilágtól elzárva tartana. Ez mindenképpen komoly beavatkozást jelent a magánszférába. A jogalkotó nem véletlenül szabályozta taxatív, szigorúan azokat az eseteket, amikor a rendőr magánlakásba léphet az érintett hozzájárulása nélkül is.⁷¹⁶ Nem utolsó sorban pedig sérülhet a tulajdonhoz való joga⁷¹⁷ például akkor, amikor egy tulajdonában lévő, de az eljárás szempontjából releváns tárgy lefoglalására kerül sor szakértői vizsgálat céljából. Tehát az állam büntetőjogi igénye, és az Alaptörvényben biztosított alapjogok feszülnek

⁷¹² A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.)

⁷¹³ Kovács Gábor: A helyszíni szemle normatív szabályozásának igénye és lehetőségei a büntetőeljárásban In. Szoboszlai-Kiss Katalin, Deli Gergely (szerk.) Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére. Universitas-Győr Nonprofit Kft. Győr, 2013. 295. o.

⁷¹⁴ Magyarország Alaptörvénye II. cikk

⁷¹⁵ Magyarország Alaptörvénye VI. cikk

⁷¹⁶ A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 39. §.

⁷¹⁷ Magyarország Alaptörvénye XIII. cikk

egymásnak akkor, ha a hatóság szemlét rendel el. Ezért elvárható a hatóság tagjától, hogy ezt a bizonyítási eljárást csak akkor fogadatosítsa, ha az megítélése szerint indokolt.

Katona Géza és Dobos János egy 1967-ben kelt közös munkájukban azon a véleményen voltak, hogy a bűncselekmények egy taxatív meghatározott köre⁷¹⁸ „*tipikusan helyszínes bűncselekmény*”. Abban az esetben – írják - ha ezen cselekmények valamelyike miatt indul büntetőeljárás, akkor mintegy automatikusan, mérlegelés nélkül helyszíni szemlét kell lefolytatni. Álláspontjuk szerint minden más esetben a bűncselekmények egy másik fajtájával találkozunk: a „nem tipikusan helyszínes bűncselekményekkel”, amelyek esetén a helyszíni tájékozódás után hivatott a nyomozó hatóság tagja eldönteni, hogy lehet-e, kell-e szemlét tartani.⁷¹⁹ Az állítás első részével teljesen egyetért, második részével azonban vitatkozik Pusztai László, aki 1972-ben írt cikkében⁷²⁰ megkérdőjelezi ennek gyakorlati kivitelezhetőségét. Indoklása szerint azért, mert gyakorlati tapasztalatai és felmérései azt mutatták, hogy ilyen esetekben a nyomozó hatóság tagjai a helyszíni megtekintését követően már nem tartanak szemlét, mondván a helyszíni megtekintése a szemlével szinte egyenértékű, így helyettesíti azt. Ezt rossz gyakorlatnak tekinti elsősorban azért, mert „ahhoz, hogy valamely tény a büntetőeljárásban bizonyítékként felhasználható legyen az eljárásjog alaki követelményeinek megfelelő forrásból kell származnia”.⁷²¹ Ezt az érvelést helyesnek tartom és kiegészítem azzal, hogy a látens nyomok felkutatása szemle keretében kell, hogy történjék, mivel egyrészt csak bizonyos nyomelőhívási módszer alkalmazása révén lesznek láthatóak, másrészt pedig csak így biztosíthatóak az eljárási garanciák. A szemle egyfelől a tárgyi bizonyítási eszköz felkutatásának, másfelől pedig vizsgálatának is törvényes módja.⁷²² A Katona-Dobos-féle kettős felosztáshoz Pusztai hozzáteszi, hogy egyes helyszínes bűncselekmények esetén is szükségtelen lehet a szemle lefolytatása, valamint a nem szemleköteles bűncselekmények esetén is szükségessé válhat, így a fenti kategorizálás csak legfeljebb tájékoztató jellegű lehet.⁷²³ A Katona-Dobos érvelés első felével egyetértek, de Pusztaihoz hasonlóan úgy vélem, ez a felosztás nem lehet kötelező érvényű, hiszen a hatályos eljárási törvényünk 2004-es kommentárja is azt írja: „*a szemle feltétele, hogy a bizonyítandó tény felderítéséhez az feltétlenül szükséges legyen*”⁷²⁴.

A szemle célja egyértelműen „*a tényállás teljes és hibátlan felderítése érdekében a még szükséges bizonyítékok felderítése, összegyűjtése, illetve megfigyelése.*”⁷²⁵ A szemlének azonban más egyéb célja is van: az adott cselekmény megítéléséhez információkat, adatokat szolgáltatni (jogszabályba ütköztetni, később minősíteni); a cselekmény lefolyásáról és menetéről, az elkövetés helyéről és időpontjáról, valamint módszeréről, továbbá az elkövető személyéről adatokat szolgáltatni. A szemle célja továbbá az elkövető releváns helyhez és tárgyhoz kötése a felkutatott tárgyi bizonyítási eszközök révén. Nem utolsó sorban pedig a szemle célja lehet a máshonnan szerzett adatok, sőt teljes- vagy részverziók ellenőrzése, és új verziók felállítása is. Másként fogalmaz Fenyvesi Csaba, aki szerint a szemle célja kettős:

⁷¹⁸ A Modus Operandí nyilvántartásának ideiglenes szabályzata alapján meghatározott kör, amely gondolat már Katona Géza 45 évvel későbbi cikkében ekként tér vissza. A helyszíni szemle hatékonyságának aktuális kérdései. *Belügyi Szemle* 2012/6. sz. 79. o.

⁷¹⁹ Katona Géza – Dobos János: A helyszíni szemlék gyakorlati tapasztalatai. *Belügyi Szemle* 1967/1. sz. 14. o.

⁷²⁰ Pusztai László: A szemle elrendelésének gyakorlati problémái. *Belügyi Szemle* 1972/10. sz. 88. o.

⁷²¹ Pusztai László: i.m. 88. o.

⁷²² Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialog Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2004. 275. o.

⁷²³ Praktikusan ma azt mondanánk: csak kriminalisztikai ajánlás lehet.

⁷²⁴ A büntetőeljárási törvény magyarázata 1. Complex Kiadó 2004. 409. o.

⁷²⁵ A büntetőeljárási törvény magyarázata 1. Complex Kiadó 2004. 409. o.

egyrészt menet közben adatokat, támpontokat nyújtson a nyomozáshoz, másrészt pedig a szemle eredményeinek később a bírósági szakban a büntetőjogilag releváns tényeket kell bizonyítaniuk, végső soron pedig bizonyítékul szolgálniuk.⁷²⁶ A törvény indoklása számomra egyértelműen jelzi: szemlét csak ott és akkor kell elrendelni, ha attól releváns adatot várunk. Véleményem szerint – és itt nem egyezik az álláspontom Pusztaiéval – a Katona-Dobos által felállított második kategóriára igenis szükség van. Nem szabad egy egyébként jól kitalált jogintézmény alkalmazását (a helyszínmegtekintést) félretenni csak azért, mert a jogalkalmazó azt szándékosan félreértelmezve hajtja végre.⁷²⁷ A helyszínmegtekintés intézménye a hatályos jogszabályoknak megfelel, kriminalisztikailag hasznos, ezért alkalmazása indokolt. Formális és informális eszközökkel rá kell szorítani a jogalkalmazót annak előírászerű végrehajtására.

A helyszíni szemletevékenységet szabályozó 13/2012. ORFK utasítás előkészítése során Katona Géza felhívta a figyelmünket a helyszínmegtekintés jogi és kriminalisztikai lehetőségeire. Ezért az utasítás 20. pontjába beépítésre került a szemle elrendelése szükségességének tárgykörében az, hogy „ha az előzményi és a helyszíni adatok alapján a szemle megtartása nem indokolt, úgy a rendőr a tapasztalatairól és megállapításairól jelentést készít”. A megfogalmazás a végrehajtandó feladat szempontjából meglehetősen konkrét, de a végrehajtás módja szempontjából tág teret ad a jogalkalmazónak. Ezzel implicit kimondja: a szemle lefolytatása előtt meg kell győződni arról, hogy annak végrehajtása indokolt-e, és ha igen, akkor a nyomozó szervek ügyrendje szerint kell eljárni a helyszíni intézkedések előkészítése során.⁷²⁸ Megítélésem szerint nem lehet egy eljárásjogi cselekményt kógens módon elrendelni, egyetlen, anyagi jogi szempont alapján (nevezetesen egy cselekmény büntetőjogi minősítése alapján). A szemle véleményem szerint ugyanolyan, a büntető eljárási törvényben nevesített bizonyítási eljárás, mint például a felismerésre bemutatás, vagy a bizonyítási kísérlet. Mégsem beszélünk pl. „felismerésre bemutatás-köteles” bűncselekmények köréről. Ennek oka, hogy az egyes bizonyítási eljárásokat a nyomozó szerv belátása szerint, a tényállás megfelelő felderítése, bizonyítása érdekében alkalmazza. Az eljárások lefolytatása az adott ügy számos jellemzőjétől, valamint a bizonyítandó ténytől függ, így kötelező előírása értelmetlen és általában eredménytelen.⁷²⁹ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a bűncselekmény helyszínét nem kell szakembernek (szaknyomozónak, bűnügyi technikusnak) megtekinteni. Azonban abban az esetben, ha a szemlétől eredményt nem vár a nyomozó szerv vezetője, akkor azt nem kell elrendelni, hanem elegendő az elvégzett tevékenységről a Be. 178. § (1) bek. alapján jelentést készíteni. Az abban foglaltak a későbbiekben, mint okirat tartalma az eljárásba bármikor beemelhetőek, így bizonyítékként felhasználhatóak.

A fentieket támasztja alá a Be. VII. fejezetének VII. címe, hiszen a törvény ezeket az eljárási cselekményeket egy cím alatt kezeli, sőt a cím végén közös szabályokat fogalmaz meg és, mint fentebb is írtam a Be. 2004-es kommentárja is akkor tartja szükségesnek és elrendelhetőnek a szemle végrehajtását, ha a bizonyítandó tény felderítéséhez az feltétlenül szükséges. Megítélésem szerint ez a védelem mutatkozik meg a Be. 60. §-ában is: „Az eljárási cselekmények végzésekor az emberi méltóságot, az érintettek személyiségi jogait és

⁷²⁶ Fenyvesi Csaba: A helyszíni szemle kriminalisztikai sajátosságai. PTE ÁJK Pécs, 2009. 1. o.

⁷²⁷ Tehát nem végez a helyszínmegtekintés után szemlét, mivel azt – az egyszerűség kedvéért – a szemlével egyenértékűnek tekinti.

⁷²⁸ Katona Géza: i. m. 86. o.

⁷²⁹ A helyszínköteles bűncselekmények körének kriminálmetodikai ajánlásként természetesen fontos szerepük van.

a kegyeleti jogot tiszteletben kell tartani, és biztosítani kell, hogy a magánéletre vonatkozó adatok szükségtelenül ne kerüljenek nyilvánosságra.”

További érvként jelentkezik, hogy a kriminalisztikában nem egyedülálló egy „formális eljárási cselekményt” megelőző „nem formális eljárási cselekmény” végrehajtása. Ilyen a meghallgatás, amely formalitások nélkül, a kihallgatást előzi meg. Ennek során tájékozik a nyomozó arról, hogy a megkérdezett személy rendelkezik-e a nyomozás szempontjából olyan releváns információval, amely indokolja a formális kihallgatását. Ha nem, akkor erről jelentés készül, ha igen, akkor szabályszerű idézést követően az eljárási garanciák betartása mellett kerül sor a tanú kihallgatására. Ennek az elvnek a mentén elfogadható a hozzáértő személy általi helyszínmegtekintés is, amely mintegy formalitások nélküli megszemlélése egy helyszínnak, tárgynak, személynek, amelynek alapján az ügy gazdája döntést hozhat a formális eljárási cselekmény végrehajtásáról vagy mellőzéséről.

Kriminalisztikai aspektus

Hiába állnak azonban fenn a szemle lefolytatásának jogi feltételei, ha a bizonyítási eljárás végrehajtása kriminalisztikai szempontból nem javasolt, így előre láthatóan eredményre nem vezet. Azt, hogy általában mikor érdemes egy adott bűncselekmény nyomozása során szemlét lefolytatni, viszonylag egyszerű megfogalmazni. Ezt azonban konkrét ügy kapcsán már számos tényező befolyásolhatja. Tehát sok esetben érdemes az általános kriminálmethodikai ajánlás ellenére az adott bűncselekmény nyomozása során a szemle mérlegelés nélküli elrendelését átgondolni. A szemle elrendelése ugyanis:

- Függ a bizonyítandó ténytől. Mit szeretne a hatóság tagja az eljárás során bizonyítani? A szemle, mint bizonyítási eljárás választ adhat-e a feltett kérdéseire?
- Ha például arra kíváncsi, hogy a gyanúsított méreteinél fogva beférhetett-e a fürdőszobai kisablakon, akkor a szemle elrendelése helyett inkább bizonyítási kísérletet érdemes lefolytatni.
- Függ az eltelt időtől. A cselekmény és a szemle végrehajthatóságának legkorábbi időpontja közötti nagy időkiesés mindenképpen indokoltá teszi, hogy a hatóság tagja előbb tekintse meg a helyszínt, tárgyat, vagy személyt, mielőtt mérlegelés nélkül szemle megtartását rendelné el.
- Függ az időjárási viszonyoktól. Az időjárás olyan negatívan befolyásolhatja a nyomkutatást, amely a szemle eredménytelenségéhez vezethet.
- Függ a szakértelemről. A szemle lefolytatása szakértelmet kíván. Általános szakértelmet a bűnügyi technikustól, és különleges szakértelmet a szakértőtől. Egyes nyomkutatási és nyomrögzítési eljárások csak szakértő által folytathatóak le, vagy a részvétele a szemlén javasolt. Amennyiben ez nem biztosítható, és a bizonyítás más módon is lehetséges, meg kell vizsgálni a szemle elrendelésének szükségességét.
- Függ az anyagi-technikai lehetőségektől. A rendelkezésre álló anyagi technikai eszközök kapacitása véges, amit az azt kezelő szakember pontosan ismer. Olyan igények, amelyek ezt a határt igyekeznek túllépni, eredménytelen szemléhez vezetnek. Érdemes tehát a szemle elrendelését megfontolni egy olyan nyombiztosítási eljárás végrehajtása érdekében, amely a ma ismert és elérhető technológiák alkalmazása mellett nyilvánvalóan azonosításra alkalmatlan nyomrögzítéséhez vezet.

- Függetlenül egyéb nyomozati adatoktól. Egy olyan szemle esetén, amely nem halaszthatatlan nyomozási cselekményként kerül végrehajtásra, kérdésként merülhet fel, hogy nyomozástaktikailag mikor érdemes azt elrendelni.

Egy szemle végrehajtásáról nyilvánvalóan több ember is tudomást szerez. A szemle időzítésének szerepe lehet a bűncselekménnyel gyanúsított személy megszólítása előtt, azt követően vagy akár azzal párhuzamosan is. Abban az esetben, ha egyéb nyomozati adatok alapján nagy valószínűséggel a helyszínen az eddig fel nem sorolt okokon kívül olyan nagymértékű változtatás történt (pl. elkövetői cselekmény, életmentés stb. miatt), amely az eredményes nyomkutatást, és nyomrögzítést lehetetlenné teszi, érdemes végiggondolni a szemle elrendelésének szükségességét. Természetesen ez esetben sem mellőzhető a szemle tárgyának hozzáértő személy általi megtekintése. Ha pusztán egy helyszín állapotának egyszerű dokumentálása szükséges, úgy az önmagában nem indokolja a szemle elrendelését. A helyszínmegtekintésről készült jelentést jó minőségű fényképfelvételek tetszőleges számban kiegészíthetik.

Összefoglalva

A szemle bizonyítási eljárásaként történő beemelése a büntetőeljárás törvénybe jelzi számunkra annak pontos célját, és jelentőségét. Amennyiben a bűncselekmény helyszíne megállapítható, illetve egyéb tárgy vagy személy az ügy felderítése, bizonyítása szempontjából relevánssá válik, akkor azt meg kell tekinteni. Megítélésem szerint a szemle tárgya (helyszín, személy, objektum) bűnügyi szakember által történő megtekintése egyetlen esetben sem mellőzhető. Ha indokolt (ti. eredmény várható a szemle fogantatásától), akkor és csak akkor, azt végre kell hajtani, és ennek során minden lehetséges nyomot, anyagmaradványt fel kell kutatni. A szemlét az eljárási garanciák betartása mellett kell végrehajtani, arról jegyzőkönyvet szükséges felvenni. Amennyiben nem indokolt a szemle elrendelése, úgy a helyszín megtekintéséről jelentést kell készíteni. A jelentésben a helyszínen tapasztaltakat pontosan le kell írni, és a szemle mellőzését is indokolni kell.

A Pusztai László által említett rossz jogalkalmazói gyakorlat ma is tetten érhető. Az országos és területi szakirányító szervezetek az a feladata, hogy a szemle tevékenységről szóló szakmai utasításban⁷³⁰ megfogalmazott egyértelmű céloknak megfelelően a rossz joggyakorlat kiküszöbölésére a központi szabályok oktatásáról, végrehajtásáról és ellenőrzéséről gondoskodjon.

⁷³⁰ 13/2012. (VII. 30) ORFK Utasítás a büntetőeljárások keretében lefolytatandó szemlék végrehajtásáról és a bűnügyi technikai tevékenység egységes szabályozásáról